

ДУМИ СРЕЩУ НЕУТРОНИ

(Съюзът „право-литература“ и развитието на новите технологии)

СТОЯН СТАВРУ

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН
stoyan.stavru@gmail.com

WORDS VERSUS NEUTRONS

(The Law-Literature Union and the development of new technologies)

STOYAN STAVRU

Institute for the Study of Societies and Knowledge, BAS

Abstract

The article examines the relationship and possible interactions between two fields that are generally recognized as incompatible: law and literature. This interaction is viewed in the context of the rapid development of new technologies and the risks posed by this development, some of which are imperceptible for human senses. The author's main thesis is that legal regulation of new technologies could be much more effective if his side are the word not as norms, but as literature.

Keywords: literature, law, technology, risk, danger, harm, art, Chernobyl, neutrons, words

„... всички правни проблеми са в крайна сметка неразрешими...“
Валтер Бенямин [1]

1. Тела без думи

Думите имат силата да направят видими заплахите, свързани с използването на новите технологии. Да вземем предвид *нанотехнологиите* и технологиите, които разчитат на специфичен *динамизъм, проявяващ се на микрофизическо ниво*. Една от най-познатите в исторически план подобни технологии е атомната енергия, използвана и до днес за генериране на електрическа енергия (атомна енергоцентрала) и създаваща обективен риск от радиация не само на локално, но и на глобално ниво. [2] Друга опасност, която дълго време остана невидима за хората, е тази, произтичаща от изтъняването на озоновия слон над Южния полюс. Почти сигурно е, че бъдещото развитието на науката ще доведе до въвеждането на множество нови технологични

решения, свързани с опасност от различни форми на микро и нано замърсяване [3], при което атаката срещу човешкото тяло и въобще срещу екологичното равновесие ще се реализира по начин, в който остава невидим за традиционните пазители – очите на хората.

При тези технологии **опасността** се характеризира с две особености, свързани с:
- начина на *настъпване* на вредата:

Вредата настъпва постепенно в резултат от продължителното действие на нейния източник, като този процес първоначално не може да бъде регистриран от сетивата на човешкото тяло, а когато достигането на прага на своята „телесна“ видимост, той вече е необратим. Вредата се различава единствено с помощта на други технологии, които изискват притежаването на специални познания, с помощта на които да бъдат направени съответните измервания и резултатите от тях да бъдат правилно разчетени;

- начина на *преодоляване* на вредата:

Вредата свата видима в момент, в който овладяването и възстановяването на нормалното (равновесното) състояние, става изключително трудно или невъзможно. Вредата се заличава дълго във времето след констатирането ѝ, като в повечето познати до настоящия момент случаи природата трябва да се възстанови сама. хората могат единствено да чакат пред лицето на подобна вреда, която не засяга само конкретни лица, но и човечеството като цяло.

Става въпрос за неосезаема в своя механизъм и планетарна по своя обхват вреда, която е най-близко до архетипа на апокалиптичния сценарий за края на човечеството. В *исторически план* подобни „**апокалиптични**“ **вреди** най-често са били адресирани с религиозни обяснения и са били приписване на *свръхестествени създания*, чиято невидима мощ е била посочвана като причина за изригване на вулкани, за настъпването на разрушителни земетресения, за наводнения и други глобални климатични промени, довели до заличаването на съществували някога човешки цивилизации. Тези вреди са били „обличани“ в думи, обяснявани чрез истории и включвани в различни наративи. Митологични сюжети и сакрализирани практики са работели заедно, за да правят „необходимото“ за възстановяване на равновесието на природата – равновесие, от което се нуждае човечеството, за да продължи своето съществуване. В този смисъл религиозното обговаряне на „апокалиптичните“ вреди може да бъде разгледано и като

протоекологична практика, която има за цел да защити хората, като омилостиви природата.

Развитието на технологиите осигурява видимост на някои *нови* видове „апокалиптични“ вреди, чийто отключващ механизъм няма геологически (вулкан, земетрение и др.), а космически (сблъсък с метеорит, избухване на свръх нова и др.) или антропогенен (авария в атомна електроцентрала, замърсяване с наночастици и др.) произход. Космическите и антропогенни „апокалиптични“ вреди са едни от „най-обещаващите“ възможни причини за „рестартиране“ на природата на планетата Земя. И ако

- по отношение на *космическите заплахи* човечеството може единствено да се надява на бъдещото развитие на технологиите, с помощта на които да се противопостави на част от възможните опасности или да избяга от тях на друго място, то

- при *антропогенните вредите*, свързани с определено акумулиращо се по своя ефект поведение на хората [4] (най-често обобщавано с думата „замърсяване“), успехът при предотвратяването им ще зависи от способността ни да разбираме механизма на тяхното настъпване и да съобразяваме поведението си по начин, който може да ги предотврати (практика, свързани с друга ключова дума – „екологията“ [5]).

Първия тип заплахи изискват развитие на науката, а втория – развитие на правото. В единия случай е необходимо да се разкрият мистериите на физичността на света, а в другия – да се постигнат ефективни регулации чрез прилагане на кода на нормативността. Тези два процеса условно могат да бъдат свързани с две символични места: Космическата агенция (НАСА) и Европейския парламент (ЕС). Не съм убеден, че някога технологиите ще са достатъчно силни, за да не ни трябват думи. А и самите технологии също се нуждаят от думи – дори и когато с тях се обозначават... цифри.

Както при религиозното обяснение в исторически план, така и при съвременното дефиниране на „апокалиптични“ вреди, основните инструменти за „работа с вредата“ са **думите**. Именно думите са тези, чрез които вредата може да се обективира, разясни и предотврати. Фактът на вредата не е достатъчен, за да се разбере причината. Това налага хората да влязат в един *режим на „обговаряне“* значително по-рано, за да са готови за момента, в който съществуващата като невидима опасност вреда се превърне

в осезаем факт. Ако човечеството иска да оцелее, то трябва да може да работи с вреди, които не вижда, но за които може да чува и които може да възприема алегорично и метонимично. За вредите трябва да се говори преди да настъпят и преди да станат видими. А в свят, препълнен от думи, един от най-добрите начини да говорим за нещо, което все още не е настъпило или продължава да бъде не видимо, е добрата литературата или въобще доброто изкуство. Това е и причината, поради която едни от най-въздействащите анализи на космически катастрофи се съдържат не в научни разработки, а в научнофантастични произведения, а сериали като „Чернобил“ (2019) [6] могат да се превърнат в основа за изграждането на глобално екологично самосъзнание.

Особеностите на разглежданите опасности е, че когато те станат осезаеми като вреди – когато вече може да се видят или може да се констатират чрез настъпването на различни изменения в *телата* на хората, вече е твърде късно, за да се предотврати неизбежният им ход, който много често води до фатален край. Не случайно тази опасност (радиацията) е свързана с другия основен бич на нашето съвремие – раковите заболявания, които най-често остават невидими до момента, в който са победили защитните сили на своя „приносител“. Поради това превенцията е единствената форма на „лечение“, която може да бъде предложена и успешно проведена. Това изисква управлението на опасността, обективно свързана с използването на „невидимите технологии“, да се извършва предварително, като проект, под формата на мисловен експеримент, т.е. като разговор. Именно тук думите се изправят срещу неутроните. Думите са тези, които трябва да локализируют опасността – както преди, така и след като тя вече се е реализирала, защото без думите нашите тела не могат да „видят“ опасността на време. Думите – и то не само с тяхната информативна, но и с тяхната естетическа функция, са инструментите, чрез които хората могат да защитят себе си и другите, както и цялата планета Земя. Чрез думите хората могат да изпреварят вредите във времето. Думите могат да спасят телата. Те осигуряват възможността за постигането и поддържането на един особен режим на бдителност, при който езикът, а не очите, става основният страж на телесността на човешките същества. И тук е мястото, където екологията, правото и литературата започват „да говорят на един език“.

2. Война на думи

Демонстрация за силата на думите се съдържа в *диалога* между ръководителят на КГБ и Валери Легасов, проведен в една празна и осветена единствено с изкуствена светлина стая непосредствено след показанията на Легасов пред съда, натоварен със задачата да осъди виновниците за катастрофата в Чернобил [7]:

„- Валери Алексеевич Легасов. Син на Алексей Легасов, ръководител на Служба по идеологическо съгласие. Знаете ли какво е работил баща ви?

- Да.

- В училище сте имали лидерска позиция в комсомола. Комунистическа младеж, нали?

- Вече знаете...

- Отговорете.

- Да.

- В института „Курчатов“ сте били партиен секретар. На поста ограничавате назначаването на учени от еврейски произход.

- Да.

- За да се харесате на кремълските шефове. Ти си един от нас, Легасов. Мога да направя каквото пожелаеш с теб, но най-много искам да разбереш, че знам. Ти не си смел. Не си героичен. Ти си просто един умиращ човек, който се е самозабравил.

- Знам кой съм и знам какво направих. В един справедлив свят щяха да ме разстрелят за лъжа, но не и задето казвам истината.

- Вие, учените, с вашата идиотска мания към здравия разум. Когато куршумът улучи главата ти, ще има ли значение защо?! Няма да те разстрелваме, Легасов. Целият свят те видя във Виена. Ще се изложим, ако те убием сега, а и защо? *Показанията ти няма да бъдат приети от съда. Няма да бъдат разпространени в пресата. Не се е случило.* Не. Ще живееш колкото време ти остава. Но не като учен. Вече не. Ще запазиш поста и кабинета си, но ще останеш без задължения, без власт, без приятели. *Никой няма да говори с теб, никой няма да те слуша. На други учени, по-посредствени, ще бъдат приписани твоите заслуги.* Твоят завет ще стане техен. Ще живееш достатъчно дълго, за да го видиш. ... *Няма да обсъждаш с никого Чернобил. Ще останеш толкова незначителен за света, че когато най-сетне умреш, ще бъде доста трудно да се разбере, че въобще си живял.*

- Ами ако откажа?

- Защо да се тревожим за нещо, което няма да се случи.

- „Защо да се тревожим за нещо, което няма да се случи“. Гениално. Трябва да го изпишат на парите.“

Ръководителят на КГБ знае, че *заличаването* на думите за една от причините за катастрофата, която е политически неудобна и трябва да остане скрита, е равнозначно на заличаване на самата причина. [8] Няма думи, няма причина. Затова и най-тежкото наказание за Легасов не е разстрелът на тялото, а заличаването на думите за това, което е направил. Това заличаване най-вероятно е и една от причините Легасов сам да сложи край на живота си [9]. Но ефектът на думите, които заличават други думи, може да бъде постигнат само ако заличаващите думи бъдат скрити. Създаването на филм за тези думи разкрива не само заличаващите и заличените думи, но и смисъла, и силата на думите въобще. Разкривайки заличените (от първи ред) и заличаващите (от втори ред) думи, думите (от трети ред) заличават заличаващ ефект на думите (от втори ред). Едно качествено художествено произведение може – с помощта на думите, да разкаже не само за невидимото, но и за скритото, а също така и за самото скриване.

Етичният махмурлук, който създава един подобен разказ, може да бъде начало за един *нормативен отговор*, в който думите да бъдат използвани не за скриване на невидимото, а за неговото предварително и навременно улавяне, както и за разобличаването на скриването, при което невидимото става практически недостъпно.

И

- ако *думите за невидимото* имат основно информативно значение – информират хората за опасността и им дават възможност да предприемат някакви действия за защита,

- то *думите за скритото* надхвърлят своята информативност и навлизат в света на реторичното – те показват силата на самите думи, невъобразимите опасности от скриването на невидимото, опустошителния характер на липсата на думи там, където смъртоносните вреди не се разкриват в своята фактичност.

Замяната на религиозни с бюрократични *ритуали*, в които думите се използват, за да неутрализират други думи, без да имат собствен ефект за овладяването на вредата, може доведе до края на човечеството такова, каквото го познаваме днес. И това

съвсем не е част от патетичността на думите. То е опит за използване на тяхната сила – опит да се предотврати силата на думите от задушавачи ритуали в бюрократичния танц на властта и подчинението.

Да, думите могат да се използват срещу неутрони (включително като право), но те трябва да се използват и срещу други думи (включително като литература). Става въпрос за едно особено взаимодействие между реторичното и нормативното в силата на думите, в което може би се съдържа най-обещаващото средство за посрещане на технологичните рискове от бъдещето. Взаимодействие, което може и да е единственият шанс за *оцеляване* на **истината** в едно постмодерно общество, в което дори и физиката се е отказала от абсолютното. Търсенето на истината чрез думите може да спаси милиони човешки животи, но за целта е необходимо не само право – което обслужва държавата и властта, удържайки единния смисъл на своите текстове, но и литература – която позволява на текстовете си да се държат така, както решат, стига като цяло да позволяват търсене на истината:

„Да бъдеш учен означава да бъдеш наивен. Толкова усърдно търсим истината, че забравяме колко много хора не искат да я узнаем. Но тя е някъде там, дори и да не я виждаме, дори да не искаме да я видим. Истината не се влияе от нуждите и желанията ни, не се влияе от правителствата ни, от идеологиите, от религиите ни. Ще стои в очакване до вечността.

От Чернобил получих този дар. Преди се боях от цената на истината, но сега само се питам: „Каква е цената на лъжата?“ [10]

3. „Думи, думи, думи“... и норми

Литературата би могла да позволи на думите да се държат като думи преди част от тях да станат норми. Със сюжета на литературно произведение могат да се разкажат различни хипотези и диспозиции на действителни и възможни правни норми. В идеалния свят на **въображението** правните норми могат да варират, да съществуват паралелно, да експериментират различно съдържание, дори и с цената на това драматичният жанр да се превърне в дистопия. Едно литературно произведение може да бъде не само упрек към съществуваща [11] или съществуваща [12] правен [13] ред, но то може, а и често е и инвестиция в бъдещето на правото. Литературата позволява рефлексия на правото, каквато не може да бъде открита в никое тълкуване на закона. И

именно поради съществената разлика между нормативния и литературния текст, взаимодействието „право-литература“ би могло да бъде толкова резултатно при обсъждането и възприемането на бъдещите регулации на технологиите, особено – на „невидимите“ технологии, които остават скрити за сетивните способности на тялото. Възможностите на това взаимодействие в много по-голяма степен е използвано от литературата – която превръща юридическото не веднъж в свой основен герой, отколкото от правото – което е по-скоро резервирано към литературното, подценявайки неговата способност да се превърне в нормативно.

Подобно „използване“ на *юридическото за целите на литературата*, може да видим още от древността, когато едни от най-известните литературни произведения са произведения за съдебни процеси – да вземем например „*Антигона*“ и „*Едип цар*“ на Софокъл. В някакъв смисъл дори Библията може да се разглежда като разширена версия на Процесът срещу Иисус. Днес, дори и като оставим настрана множеството криминални романи със сюжети от наказателното право, та дори и книги като „*Престъпление и наказание*“ на Фьодор Достоевски, можем да открием много други „литературни“ интерпретации на правни регулации, в които вътрешното напрежение, съдържащо се в текста на правната норма, се е превърнало в движеща сила за „художествено“ организиране на думи.

Да вземем например романа на Лидия Димковска „*Резервен живот*“, в който се разказва за потресаващата съдба на две сестри – сиамски близначки, чиято голяма житейска мечта е да бъдат физически разделени – чрез извършването на изключително рискована хирургическа интервенция. Разделянето на сиамските близначки е един от най-тежките юридически казуси в медицината, който имаше своя аналог в България с раждането на братята Богдан и Янко в Сливен [14]. Кой и на какво основание може да вземе решение за извършване на операция за разделяне на две сраснали тела, когато тази операция дава шанс за живот на едното, но обрича другото на смърт? Може ли едно тяло да бъде „лекувано“ за сметка на друго, или другото трябва да бъде премахнато като „паразит“, който нанася вреда на „здравото“? Как правото да възстанови нормалността, когато тялото е изгубило чувството си за мярка? Има ли дълг правото към природата и в какво се изразява той – почитане на анатомичната норма или създаване на възможност за съществуване на различното? Всъщност, колко са

пациентите, чийто интереси и права трябва да бъдат зачетени при лечението (разделянето) на сиамски близнаци?

Отговорите на тези въпроси се съдържат и в *Закона за здравето* (ЗЗ), но уви – той не е способен да разкаже за тях по начин, различен от юридически предписания. Ето например думите на чл. 84, ал. 1 ЗЗ: „Пациент е всяко лице, което е потърсило или на което се оказва медицинска помощ.“ Кратка и на пръв поглед ясна легална дефиниция, която има за цел да валидира значението на една дума в правото (като дефинираща правна норма), като я превърне във веднъж фиксирана точка за прилагането на различни регулативни сили. За съжаление думите се дефинират чрез други думи, които също се нуждаят от дефиниции, т.е. от още думи. Така лавината от думи ни отправя все по-далеч от правото и все по-близко до литературата.

Самият закон е загрижен за това роене на думите и изрично посочва, че разпоредбите на нормативните актове се формулират на общо употребимия български език, кратко, точно и ясно (чл. 9, ал. 1 от *Закона за нормативните актове* – ЗНА). По изключение – в случаите, когато трябва да се приемат мерки на национално ниво, необходими за изпълнение и прилагане на актове на Европейския съюз или на международни договори, сключени от Европейските общности, в разпоредба на нормативен акт или в приложение към нея могат да се използват установени в международната практика означения на друг език като кодове, индекси, класификации, образци на документи и други, както и официални наименования на институции и на издавани от тях официални документи, когато това се налага по съображения за точност и яснота (чл. 9, ал. 2 ЗНА). Нормативните актове използват думи със специализирано значение само тогава, когато такива думи се смятат за необходими за постигането на ефективно регулиране на съответната област от обществени отношения. Става въпрос за отношения, характеризиращи се със степен на сложност, изискваща използването на набор от „затворени“ в съдържанието си думи, обозначаващи като специализирани термини. Тази термини позволяват да се обхване регулативното поле на закона, да се точкува обекта на регулация по начин, който прави възможно управлението му чрез предписания, т.е. чрез организирането на „уловените“ в думи факти.

По същия начин „говори“ и разпоредбата на чл. 69, ал. 1 ЗЗ, според която:

„Когато при лечение или след диагностика с радиоактивни вещества пациентът

се намира в домашни условия, медицинският специалист, отговорен за лечението или диагностиката, е длъжен да предостави на пациента писмена инструкция за ограничаване облъчването на членовете от семейството или на лицата, които се грижат непосредствено за него“.

В този текст драмата на милиони същества, която може да доловим във фоновата музика, използвана в сериала „Чернобил“ (2019), е успокоена до равномерна и задължителна реч, валидирана от нормативната сила на акта, в който фактите са се превърнали в думи. Равномерният и специализиран текст на чл. 69, ал. 1 ЗЗ, обаче – въпреки своята задължителност, съдържа значително по-малка мотивационна, а от там и регулационна сила (за нея е нужна държава, която да наказва провинилите се), в сравнение с книгата на Светлана Алексиевич „Чернобилска молитва“ [15], която започва със следното изречение:

„Не знам за какво да разказвам... За смъртта или за любовта? Или то е едно и също... За какво?“

В текста на Светлана Алексиевич държавата отсъства, а и не е необходима. Литературата постига сама ефекта на юридическото предписание, използвайки хиляди пъти повече думи [16] в сравнение с текста на чл. 69, ал. 1 ЗЗ. И все пак сигурен съм, че много повече хора са прочели тези „хиляди пъти повече думи“ (литературата), отколкото 46-те думи на чл. 69, ал. 1 ЗЗ (правото). Литературата е стигнала и се връща от там, където правото трябва да достигне. И ако правото не се научи да използва тези значещи за хората коридори, то рискува да остане затворено не просто в думите на своите правни норми, но и в техния забравен от живота смисъл.

Друга книга, този път на български автор, който отвежда правото до неговата точка на замръзване – там където действащото българско законодателство „забива“ в опитите си да даде юридически валидно решение, е книгата „Дарът“ (2019) [17] на Невена Митрополитска. В нея две двойки с репродуктивни проблеми пресичат своите житейски пътища на територията на правото, където търсят реализацията на своето желание да имат дете с помощта на технологията „ин витро“. Настъпилите събития забъркват такава поредица от факти, които не могат да бъдат асимилирани от хипотезата на никоя правна норма. За тях „воюват“ диспозициите на различни правни норми, които взаимно се обезсилват и водят до ситуация, в която хората трябва да се

разберат без правото, само с думи; без да настояват в правата си, а като се откажат от тях; не като искат, а като дават.

Макар и книгата да има за своя цел да покаже същността на даването (даряването), а не да експериментира с границите на правото, тя би могла да бъде прочетена и като „юридическа литература“, като предложение за дискусия върху текста на чл. 60, ал. 2 от *Семейния кодекс* (СК), който гласи:

„Майка на детето е жената, която го е родила, включително при асистирана репродукция.“

Но какво става, когато фактът на раждането е скрит (недоказан) и няколко жени спорят за това да бъдат признати за майка на детето. Дали най-подходящо е решението на цар Соломон детето да бъде разделено на две, за да може всяка една от спорещите жени да получи своята равна (и мъртва) част от него, или някоя от тези две жени трябва да се откаже от юридическата ефективност на подобна „делба на дете“, т.е. да се откаже от правото си да бъде призната за майка. Понякога малкото (ясни?) думи на закона не са достатъчни, а вместо тях хората се нуждаем от повечето (различни!) думи на романа, за да потънем в лабиринтите на юридическото, търсейки изходи към онова, заради което регулациите всъщност имат смисъл. И ако легалността е самотно занимание на закона (и на неговата върховна Норма), то легитимността е процес на утвърждаване на правото, който се случва и в литературното пространство (и в неговите нейерархични думи).

Използването на *литературното за целите на правото* е стратегия, която юридическите факултети в България, струва ми се, не са обмисляли достатъчно сериозно. Литературните произведения могат да бъдат разглеждани и като юридически казуси – но като юридически казуси, представени в тяхната пълнота, без редуцията на хипотезите на правните норми. Когато четем един роман, можем да си позволим да забравим за правото. Когато решаваме един съдебен казус, не можем да игнорираме закона. Когато изучаваме правото обаче можем да направим и двете. Можем да си позволим да видим регулативната ситуация като литературна провокация. Можем да потърсим решенията на страниците на една книга-игра, да ги формулираме като поема [18], а защо не и като юридическо „рап-парче“ [19]. Всички тези пътища към правото в България са игнорирани зоркото око на професора по право, който предпочита да запази своята мнима сериозност, вместо да отдаде част от своето внимание на желанията в

думите. Крайно време е този процес на игнориране на литературното измерение на юридическите текстове да намери своите не само художествени, но и образователни алтернативи, включително като се предостави възможност на студентите по право да посещават учебен курс с названието „Право и литература“ [20].

4. Норми, думи и играчки

В книгата си „Извънредно положение“ Агамбен говори за едно специфично *призрачно съществуване* на правото, при което връзката му с властта (суверенността) е била разложена, поради което правото „вече няма сила и не се прилага“ [21]. Става въпрос за право, което надживява самото себе си; право, което съществува след Правото, *освободено от силата на своето жилище* – насилието. Именно за това право, което съществува след себе си, Агамбен цитира Бенямин, който пък говори за правото в произведенията на Франц Кафка: „Правото, което вече не се прилага, а само се изучава, е портата към справедливостта“ [22].

Що за порта е правото, което не се прилага? Врата в празно поле? Призрак в килера на правната наука, затрупан от праха на хиляди думи? Литература?

Ето какъв е коментарът на Агамбен: „Онова, което отваря проход към справедливостта, е не отменяването на правото, а неговото деактивиране и недействие, което ще рече – друга негова употреба. ... Един ден човечеството ще си играе с правото както децата си играят с ненужни предмети: не за да възстановят тяхната обичайна употреба, а за да ги освободят окончателно от нея, и то за добро. ... И тази изучаваща игра е проходът, която ни позволява да се доближим до онази справедливост, която в един посмъртно публикуван фрагмент Бенямин дефинира като състояние на света, в който той се явява като благо, което изобщо не подлежи на присвояване и на юрифициране“ [23].

Преди да изгуби себе си, правото в текстовете на Кафка се колебае [24] между

- „*абстрактната машина на закона*“, в която правото е „чиста форма, празна и безсъдържателна“, непознаваема, лишена от всякаква интериорност (правото е „винаги в съседната канцелария“), съществуваща като „неопределено протакане“ („Процесът“) и бива съобщавана единствено като наказание, включително – като наказание, изписано върху тялото на подсъдимия („Наказателна колония“), и

- „*машинната уредба на правосъдието*“, в която „правосъдието е желание, а не

закон“, то „не е Необходимост, а обратното – то е Случайност. ... не е стабилна воля, а подвижно желание“, защото „няма какво да се съди в желанието, самият съдия е изцяло изтъкан от желанието“.

В това колебание Законът (като „чиста форма“) и Съдията (като „подвижно желание“) се оказват двете крайни точки от движението на юридическото. Нито една от тях обаче не осигурява възможност за покой, напротив – всяка функционира като епицентър, в който правото се завихря и умножава, без да показва свое собствено съдържание. Формата на закона се декодира като процес, а желанието на съдията се детериториализира като желание. Безкрайно променливо желание, което се случва в един безкрайно продължаващ процес [25]. Постижимо ли е въобще извършването на демонтаж в сърцето на правната норма – обезсилването на онзи властови механизъм, който изпълва правото с възможността за насилие?

Всъщност не е нужно да чакаме деня, в който ще *можем да си играем* с дезактивираното право *като с ненужен предмет*. Проходът към справедливостта, за който говорят Агамбен, Бенямин и Кафка, може да бъде отворен и днес, в рамките на една литературна употреба на правото, при която е прерязано пъпната му връв с властта и правото е останало „по долни гащи“, т.е. без подкрепата на държавата чрез предлаганото от нея насилие. В подобно ситуация текстът на правната норма се връща към своята първооснова – думите. Нормата се разпада (деактивира) на думи, които започват да вибрират в своите значения и загубват регулативната си стойност. Думите се дератизират, прочиствайки се от инструментите на насилието и от заразата на правото, като именно това ги превръща във възможен мост към справедливостта. Тогава те започват да значат по различен начин, който има свое собствено извън правно съществуване.

Деактивирането на една норма в литература не е повишаване в ранг и не е носи престиж в йерархиите на юридическото. То обаче носи пълнота и разгръща възможни смисли, които превръщат нормата от фокус в *хоризонт*, по дължината на който става възможна справедливостта. Макар и тълкувателните актове на Върховния съд (ВС) и на Върховния касационен съд (ВКС) да не са правни норми, те тълкуват съдържанието на последните по задължителен начин и имат действие от деня, когато е влязъл в сила актът, който се тълкува (чл. 50, ал. 1 ЗНА). Тълкувателните решения и тълкувателните

постановления се противопоставят на противоречивата и на неправилната практика по тълкуването и прилагането на закона (чл. 124 от Закона за съдебната власт – ЗСВ), като са задължителни за органите на съдебната и изпълнителната власт, за органите на местното самоуправление, както и за всички органи, които издават административни актове (чл. 130, ал. 2 ЗСВ). Всъщност тяхната роля е именно да съберат нормативното (закона) по хоризонта на неговото опъване (противоречива и неправилна практика), като не позволят да се разкрие разлом в структурата на Реда. Пукнатините в правото се запълват не с нови законови текстове, а с думи, които разясняват вече съществуващите норми.

В този смисъл задължителната практика на ВС и ВКС е нещо различно и дори противостоящо на литературата, на превръщането на правната норма в играчка, на изоставянето на текста зад нормативността на Закона. Тя има за цел *да консолидира* „ясния“ *смисъл на закона*, за да го репрезентира, макар и не като законов, а като съдебен текст. Този текст е значително по-„многословен“ в сравнение със законовия, най-малкото защото включва в себе си мотиви, които при законите съществуват само до приемането им. Мотивите на законопроекта могат да преживеят приемането му само като част от смисъла на вече действащия закон – законът се очиства от „излишните“ думи, като изоставя своята предюридическа плацента. Напротив, мотивите на тълкувателните актове са неизменна тяхна част, която остава различим свидетел и гарант за убедителността на даденото тълкуване.

Текстът на тълкувателните решения и на тълкувателните постановления обаче на свой ред разкрива вътрешни двусмислия и противоречия. Все по-често към него се дават особени мнения на част от съдиите, които имат различна версия за смисъла на правната норма и написаното от тях може да се възприема като своеобразен критически подход към господството на мнозинството в тълкувателната дейност на съдилищата. Именно засилената текстуалност на тълкувателните решения и тълкувателните постановления – съществуването на *думи в сърцето* на тълкувателния диспозитив, прави *непостижима задачата* на ВКС. Думите не могат да се изчерпят с други думи. Трупането на думи е като да гасиш пожар с дървени въглища. Битката за правото се оказва в една или в друга степен доминирана от литературността на думите и това създава специфични проблеми за юристите – освен текстовете на закона, те все по-

често трябва да четат и текстовете на нарастващ брой тълкувателни решения, да тълкуват даденото в тях тълкуване и в спиралата на този процес да търсят крайната точка, в която завършва „ясният“ смисъл на Закона. Пътят до входа към онова „ясно“ право, което все повече звучи като мит, е осян с множество решения на различните състави на ВКС (т.нар. „290-ки“), някои от които поставят еднозначни коловози за преминаване на „истината“ в правото, докато други чертаят разминаващи се траектории „без граници“. Тези текстове са предмет на мониторинг от страна на колегиите на ВКС, които като колектив са натоварени от закона със задачата да осигуряват неговата монолитност, като ограничават литературността в съдебната практика. Именно на този ръб на правото, където текстът ескалира в опитите за собственото си обуздаване, бихме искали да Ви представим тълкувателните актове на ВС и ВКС по въпросите на вещното право.

„[С]ъществуват феномени като банална поезия и креативна стоматология“ [26], но от нашите усилия – като юристи и като хора, зависи дали след себе си ще оставим юридическото малко по-различно, отколкото е било преди. И ако Дороти Алисън е била права за литературата, възприемайки я като „начин да сграбчиш света за гърлото“ и да настояваш, че в него има „повече, отколкото някога сме си представяли“ [27], то бихме могли да подходим по същия „литературен“ начин и към правото, като го „сграбчим за гърлото“ и настояваме, че в законите има нещо много повече, отколкото, някога сме си представяли. Това, дори и без да се отказваме от регулативните претенции на правото, би дало възможност не само за ново и допълнително разбиране на нормативните текстове, но и за съхраняването на надеждата в света на юридическото.

БЕЛЕЖКИ

[1] Вж. **Бенямин, В.** (2014) Към критика на насието. // В: Бенямин, В. Кайрос. С., 2014, с. 135.

[2] Вж. **Пенчев, Г.** (2006) Екологоправни аспекти на ядрената (атомната) енергетика по първичното право на Европейския съюз. // Правна мисъл, № 2, с. 113 – 120.

[3] Развитието на нанотехнологиите и свързаните с това непредвидими рискове са станали причина за обособяването на област в етиката, обозначавана като „нано-етика“ – вж. например **Baran, A.** (2016) Nanotechnology: legal and ethical issues. // Economics and Management, № 1, p. 48.

[4] За т.нар. „обществено производство на рискове“ вж. **Бек, Ул.** (2013) Рисковото

общество. С., с. 31.

[5] За екологичния риск, включващ и събития от техногенен характер, вж. *Маринова, Н.* (2012) Екологична безопасност и екологичен риск. // Екологизация, НБУ, с. 109.

[6] Сериалът включва 5 епизода, от които първият беше излъчен на 6 май 2019 г., а последният – на 3 юни 2019 г. Режисьор: Йохан Ренк. Телевизионни канали: HBO, Sky Atlantic.

[7] Пета серия от сериала „Чернобил“, 2019.

[8] Именно тази перформативност на думите е това, което ги превръща в куршуми (подобно на неутроните) и в крайна сметка опровергава решението на Платон да остави Омир и поетите извън стените на неговата Утопия. Вж. *Edmundson, M.* (1997) Literature against Philosophy, Plato to Derrida: A Defence of Poetry. Cambridge, p. 1-2.

[9] Единствено в тази си част животът на Легасов се отклонява от предначертаното от КГБ. За разлика от съдията, който налага наказания, ръководителят на КГБ отрежда съдбата на провинилия се. Ръководителят на КГБ не е съдия, а пророк – той не раздава правосъдие на провинилия се, а отрежда съдба на онзи, който е напуснал правото. Неговата „присъда“ е по-силна от правото и излиза извън рамките на правния ред, поставяйки адресата си в състояние на извънредно положение – Легасов е един от онези, който Агамбен нарича Homo Sacer – човек, който може да бъде убит беззаконно от всеки (по поръчение на КГБ), но не може да бъде осъден на смърт според установените норми на жертвоприношение. Неговият живот е до такава степен лишен от юридическа стойност, че става не просто невидим и безполезен, но и изключен от съществуващия около него правопорядък. Вж. *Агамбен, Дж.* (2004) Homo Sacer. Суверенната власт и оголеният живот. С., с. 87-88, 160.

[10] Финалните разсъждения на Легасов в последната 5-а серия на „Чернобил“ (2019).

[11] Например романа „Доброжелателните“ на Джонатан Лител.

[12] Например автобиографичната книга „Аз съм Малала“ на Малала Юсафзаи.

[13] Трябва да отбележа, че „правен“ и „правов“ ред имат различно съдържание и не винаги съвпадат. Възможно най-грубо може да се каже, че „правен“ е редът, който се базира на политически въведени юридически правила, докато „правовият“ ред е редът, който съобразява правата на гражданите.

[14] Вж. например статията Защо сиамските близнаци от Сливен не могат да бъдат разделени, публикувана в [offnews.bg](https://offnews.bg/obshtestvo/zashto-siamskite-bliznatci-ot-sliven-ne-mogat-da-badat-razdeleni-667264.html) на 13.10.2017 г. и достъпна на следния адрес: <https://offnews.bg/obshtestvo/zashto-siamskite-bliznatci-ot-sliven-ne-mogat-da-badat-razdeleni-667264.html>. За сериозните юридически предизвикателства, които поставя подобна операция по разделяне на сиамски близнаци, както и въобще правосубектността на неразделените сиамски близнаци, вж. подробно *Ставру, Ст.* (2016) Човешкото тяло между вплътеността и конвенцията. Съвременни перспективи. С., Сиела, с. 130.145.

[15] Книгата разказва за съдбата на влюбена млада двойка, която живее в Припят при избухването на Чернобилската аварията на 26 април 1986 г. Мъжът (Василий Игнатенко) е пожарник, който участва в гасенето на пожара в атомната електроцентраля и впоследствие умира от понесената от него радиация. Неговата съпруга (Людмила Игнатенко) успява да преживее случилото се, макар и да изгубва новороденото си дете.

[16] Преводът на книгата на Светлана Алексиевич на български език е 308 страници – вж. Издателство „Парадокс“, 2017 г.

[17] Книгата е издадена от Издателство „Колибри“.

- [18] Вж. **Герджиков, О.** (2019) Вещноправна поема. С. Български бестселър.
- [19] Звучащо в устата на „уличния Цицерон“ Ицо Хазарта.
- [20] Такъв докторантски курс ще стартира за втори път във Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през учебната 2019-2020 г. с преподаватели Стилиян Йотов и Стоян Ставру. Първият курс е воден от проф. Стилиян Йотов.
- [21] Вж. **Агамбен, Дж.** (2019) Номо Sacre II. С., с. 123.
- [22] Вж. **Бенямин, В.** (2016) Франц Кафка. По случай десетата годишнина от смъртта му. // Пирон, № 16, с. 31.
- [23] Вж. **Агамбен, Дж.** (2019) Номо Sacre II. С., с. 125.
- [24] Вж. **Делюз, Ж., Ф. Гатари** (2009) Кафка за една малка литература. С., 2009, с. 90. Всички цитати в следващия абзац са от посочената книга (с. 75-90).
- [25] Най-голямата опасност в правото, на която Дуоркин противопоставя своя Херкулес. Вж. **Dworkin, R.** (1986) Law's Empire. Cambridge, p. 245, 248.
- [26] Вж. **Ропти, Р.** (2003) Да постигнем нашата страна. С., с. 149.
- [27] Вж. **Allison, D.** (1994) Believing in Literature. // In: Allison, D. Skin: Talking about Sex, Class and Literature. NY, p. 181.